

YU ISSN 0351 — 7926

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A
V A R A Ź D I N**

broj 7

V A R A Ź D I N 1 9 8 5.

Uredništvo:

Antica Bregović, Marina Šimek, Ljerka Šimunić, Jasna Tomičić

Za nakladnika:

Jasna Tomičić

**U povodu 40-godišnjice oslobođenja zemlje i 60-godišnjice postojanja
Gradskog muzeja Varaždin**

Pokroviteljstvo:

CONING Varaždin

CROATIA ZO osiguranja Zagreb — filijala Varaždin

NISRO »Varaždin«, Varaždin

OSIZ za obrazovanje radnika za samoupravljanje Varaždin

PPK KOKA Varaždin

PTT saobraćaj Varaždin — OUR TELEKOMUNIKACIJE

SIZ u oblasti kulture općine Varaždin

VAMA Varaždin — RZ ZAJEDNIČKI POSLOVI

VARKOM Varaždin

VARTILEN Varaždin

Lektura i prijevod:

Bosiljka Paska (hrvatski)

Zoran Dučakijević, Mirko Malez (engleski)

Doris Baričević, Ladislav Šaban, Silvija Šamarija i Marina Šimek (njemački)

Godišnjak je tiskan u 1000 primjeraka

Tisak: NISRO »Varaždin«, Varaždin

S A D R Ź A J

Jasna Tomičić, Gradski muzej Varaždin Šezdeset godina Gradskog muzeja Varaždin . . . . . Sechzig Jahre Stadtmuseum Varaždin	5
Mirko Malez, Zavod za paleontologiju i geologiju kvartara istraživačkog centra JAZU Spilja Vindija kao kultno mjesto neandertalaca . . . . . The Vindia cave as a cult place of a neanderthal man	31
Marina Šimek, Gradski muzej Varaždin Kameni Vrh . . . . . Kameni Vrh	49
Josip Crnički, Rudarsko geološko naftni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, OOUR Studij geotehnike Varaždin Petrografski opis artefakata s nalazišta Kameni Vrh kod Lepoglave Petrographische Beschreibung der Artefakte der Fundstelle Kameni Vrh bei Lepoglava	81
Željko Tomičić, Muzej Međimurja Čakovec Osvrt na jedan skupni nalaz antičkog novca iz Međimurja . . . Rückblick auf einen Gruppenfund Antiken Geldes aus Međimurje	87
Gustav Piasek, Medicinski centar Varaždin Nekoliko podataka o komunalnim, sanitarnim i socijalnim prilikama Varaždina u drugoj polovici XVIII stoljeća . . . . . Einige Angaben über die Kommunalen, Sanitaren und sozialen Verhältnisse in Varaždin in der zweiten Hälfte des 18. Jhd.	97
Stjepan Hajduk, Zavičajni muzej Varaždinskih Toplica Prilog istraživanju povijesti pučkog školstva u Varaždinskoj županiji . . . . . Beitrag zur Untersuchung der Geschichte des Volksschulwesens in der Varaždiner Gespanschaft	107
Ivanka Štager, Gradski muzej Varaždin Tarifni pokreti i štrajkovi radnika u Varaždinu 1919—1929. godine . . . . . Tarfbewegungen der Arbeiterstreiks in Varaždin von 1919 bis 1929	121
Miroslav Klemm, Gradski muzej Varaždin Zbirka pečatnjaka Gradskog muzeja Varaždin . . . . . Eine Petschaftssammlung des Museums der Stadt Varaždin	133

Doris Baričević, Arhiv za likovne umjetnosti JAZU	
Kameni spomenik sv. Ivana Nepomuka pred varaždinskim Starim gradom	151
Eine steinerne Statue des hl. Johannes von Nepomuk vor der alten Burg in Varaždin	
Ladislav Šaban, Zagreb	
Dva Josipa Pape posljednji graditelji orgulja u Varaždinu	161
Zwei namens Josef Papa, die letzten Orgelbauer in Varaždin	
Tihomil Stahuljak, Filozofski fakultet Zagreb	
Pustolovine jednog ljubitelja stare odjeće i nošnje u poslijeratnome Varaždinu	177
Die Abenteuer eines Liebhabers alter Bekleidung und Trachten in Varaždin nach dem Kriege	
Ljerka Albus, Gradski muzej Varaždin	
Narodna nošnja varaždinskog kraja	191
Die Volkstracht der varaždiner Gegend	
Marijan Kraš, Varaždin	
Bednjunsko ženidbo — Bednjanska svadba	207
Die Hochzeit von Bednja	
Antica Bregović, Gradski muzej Varaždin	
Zbirka Carabida Entomološkog odjela Gradskog muzeja Varaždin	221
Sammlung Carabidae der Entomologischen Abteilung des Stadtmuseums Varaždin	

Željko Tomičić

OSVRT NA JEDAN SKUPNI NALAZ ANTIČKOG NOVCA IZ MEĐIMURJA

U arheološkom odjelu Gradskog muzeja u Varaždinu tijekom dugog niza godina prikupljena je značajna numizmatička zbirka koja u svakom slučaju zaslužuje sustavnu valorizaciju. Pored relativno malobrojnih primjeraka grčkog novca glavninu ovog vrijednog fundusa predstavlja antički novac. Nekočina slavonskih banovaca predstavlja logičan slijed u kontinuitetu rada na prikupljanju novca koji se tijekom punih šezdeset godina marljivo pohranjivao u Gradskom muzeju u Varaždinu. Ovo je čini nam se prilika da se analizom dijela fundusa numizmatičke zbirke arheološkog odjela na skroman i radni način pridružimo obilježavanju jubileja slavljenika.

Naime, 15. prosinca 1966. godine za arheološki odjel Gradskog muzeja u Varaždinu, igrom slučaja, otkupljeno je pet primjeraka srebrnog antičkog novca koje je tadašnjem kustusu odjela, autoru ovih redaka, donio zemljoradnik Filip Kranjec iz sela Marija na Muri, kbr. 129 u Međimurju. Ova malobrojna akvizicija u značajnoj mjeri je obogatila numizmatički fundus arheološkog odjela. Na žalost, nisu se mogli prikupiti nikakvi drugi bitni podaci o okolnostima i mjestu nalaza, osim činjenice da nalazi potječu iz okolice sela Marija na Muri u donjem dijelu Međimurja¹. Prilikom nekoliko uzastopnih obilazaka okolice naselja autor nije mogao točnije ubicirati položaj skupnog nalaza srebrnog antičkog novca iz Marije na Muri.

Sadržaj nalaza je slijedeći:

1. Titus, denarius, AR. 18 mm, 2,96 gr². Gradski muzej Varaždin, numizmatička zbirka arheološkog odjela (u daljnjem tekstu: GMV), inv. br. 340. Analogije: Ric II, p. 119,24³. Tab. I. 1. Av. bista cara s lovorovim vijencem okrenuta u desno. Okolo legenda: IMP TITUS CAES VESPASIAN AUG P M. Trag bisernice. Rv: carsko prijestolje u polju oko kojega je legenda: TR P IX IMP XV — COS VITT P P. Jedva vidljiv trag bisernice (njem. Perlenkreis). Datacija: Vladavina cara flavijskeve loze Tita.

Kovnica: ROMA, 80. g.n.e

1. Prilikom otkupa dotadašnji vlasnik nalaza nije želio dati nikakve podatke osim adrese. Koristim priliku da se srdačno zahvalim upravi Gradskog muzeja Varaždin koji mi je ljubaznošću višeg kustosa Arheološkog odjela Marine Šimek omogućila obradu nalaza iz Marije na Muri. Valja napomenuti da je ostava inače izložena u okviru Arheološkog odjela Muzeja Međimurja u Čakovcu, kojemu po logici svakako i pripada. Fotografije u tekstu izradio je Davor Puttar, fotograf Gradskog muzeja Varaždin, kojem se ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujem.
2. Svi primjerci novca vagnuti su na specijalnoj elektronskoj vazi marke «Precisa» u Apoteci Medicinskog centra u Čakovcu. Osoblju Apoteke ljubazno se zahvaljujem.
3. Skupni nalaz novca s lokaliteta u Mariji na Muri determiniran je tipološkim kompariranjem s primjercima novca objelodanjenim u publikaciji: Royal Imperial Coins (RIC), London, 1968. Srdačno se zahvaljujem kolegama numizmatičarima arheološkog muzeja Zagreb Zdenki Dukat i dr. Ivanu Mirniku na stručnim savjetima i pomoći.

2. Domitianus denarius, AR, 19 mm, 3,16 gr; GMV, inv. br. 341. Analogije: RIC II, p. 43, No. 242 (rijedak), Tab. T, 2.

Av: bista cara s lovorovim vijencem okrenuta u desno. Oko lika u polju legenda: DOMITIANUS — CAESAR AUG. Sik je lagano decentriran. Bisernica je dosta dobro uočljiva.

Rv: konjanik sa šljemom na glavi uzdignute i ispružene desnice galopira nadesno. Ispod nogu lika u polju je legenda: COS V. Bisernica je jedva vidljiva:

Datacija: vrijeme vladavine cara flavijejske loze Domicijana, tj od 13. septembra 81. do 18. septembra 96. godine n. e.

Precizna datacija: 77. godine kada je Domicijan bio konzul peti put, dakle još u vrijeme vladavine oca, cara Vespazijana.

Kovnica: ROMA, 79. g. n. e.

3. Hadrianus denarius, AR, 18 mm, 2,89 gr.; GMV, inv. br. 342. Analogije: RIC II, p. 362, No. 201. Tab. I, 3.

Av: bista cara s lovorovim vijencem na glavi okrenuta u desno. Lik u polju je u gornjem dijelu oštećen, Oko lika je legenda: HADRIANUS AUGUSTUS. Bisernica nije uočljiva.

Rv: polumjesec okrenut u desno, a unutar njegova srpa koncipirano je sunce. Lijeva strana polja je oštećena. Iznad likova u polju je legenda: (C)O S, a ispod rimska brojka II. Jasno je uočljiv niz bisernice.

Okvirna datacija: vrijeme vladavine cara elijejske loze Hadrijana (11. augusta 117 — 10. jul 138), inače adoptiranog sina Trajana. Precizna datacija moguća je na osnovi podataka o drugom konzulatu cara. Naime, Hadrijan je 1. januara 118. godine n. e. bio drugi put imenovan konzulom.

Kovnica: ROMA, oko 125—128. g. n. e.

4. Faustina II denarius, Ar, 18 mm, 2,78 gr.; GMV, inv. br. 343.

Analogije: RIC III p. 93, No. 502, Tab. I, 4.

Av: bista carice okrenuta u desno. Oko lika u polju legenda: FAUSTINA AUG — PII AUG FIL. Bisernica se jedva uočava na oštećenom rubu.

Rv: personifikacija sloge Concordia sjedi na stolici okrenuta u lijevo. Desno je rog izobilja (cornucopiae), a u uzdignutoj desnici je cvijet. Oko lika u polju je legenda: CONC — O — RDIA. Vidljiv je trag bisernice unatoč rubnim oštećenjima.

Okvirna datacija moguća je na osnovi činjenice da je Faustina, kćerka Antonina Pia i žena cara Marka Aurelija, proglašena Augustom godine 147. n. e. Inače, carica je rođena oko 130. godine, a umrla zimi 175 godine n. e.

5. M. Aurelius denarius, AR, 18 mm, 3,54 gr.; GMV, inv. br. 344.

Analogije: RIC III, p. 85. No. 454. Tab. I, 5.

Av: u polju bista bradatog cara kovrčave kose okrenuta u desno. Oko lika u polju legenda: AURELIUS CAES AN-TONIUS (TR P). Bisernica je neznatno uočljiva, a novčić je rubno dosta oštećen.

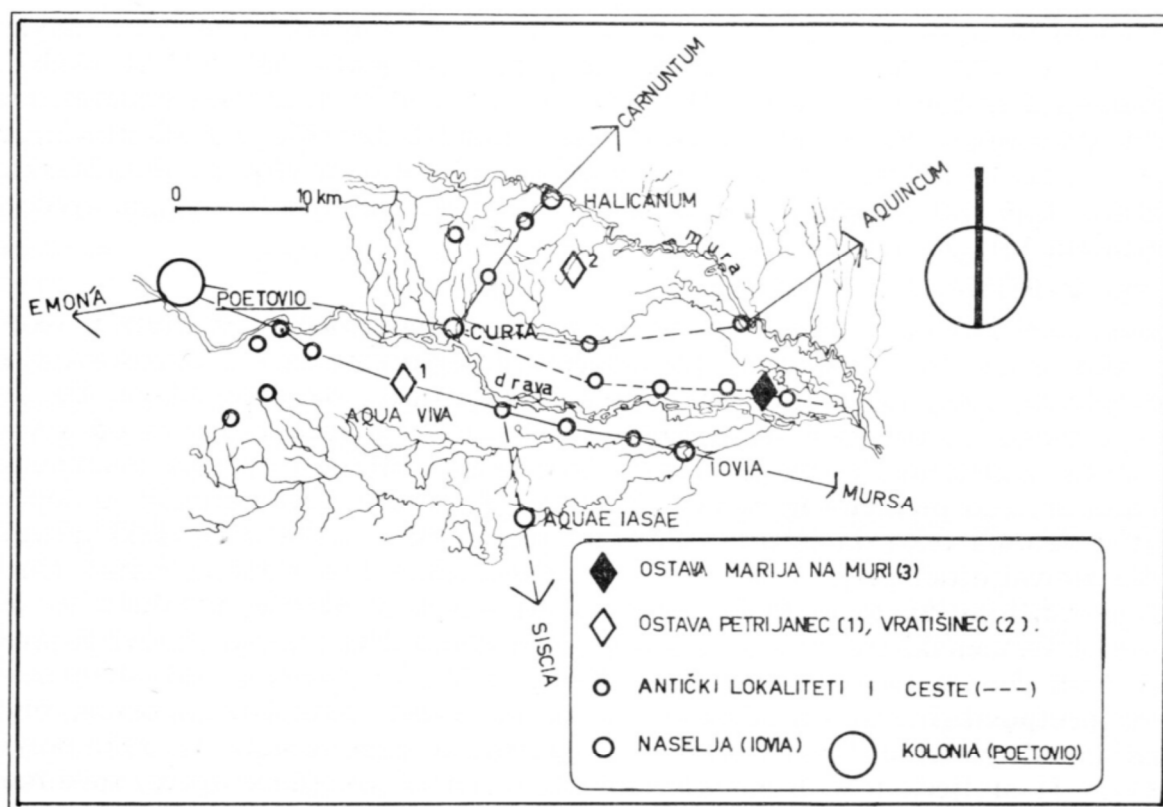
Rv: ženski stojeći lik, tj. personifikacija, virtus okrenut u lijevo. U desnici drži parazonium, a u ljevici koplje. Oko lika u polju legenda: TR P (X) I — (C)OS II. Bisernica je jedva uočljiva.

Okvirno se novčić datira u vrijeme vladavine cara Marka Aurelija, dakle od 161. do 180. godine n. e. Novčić se preciznije može datirati na osnovi podataka o tribunskoj i konzulskoj časti u 157. godini n. e. Ovaj podatak ne treba smatrati čudnim kada se znade da je Marko Aurelije bio adoptiran, a ujedno i zet cara Antonina Pia. Dakle, novac je kovan u vrijeme dok Marko Aurelije nije bio proglašen za cara. On je to postao tek u vrijeme trećeg konzulata 161. godine n. e.

Kovnica: ROMA, 151-152. g. n. e.

Poznavajući nakon proučavanja nalaze novca s nepoznatog lokaliteta u okolini Marije na Muri u Međimurju, možemo konstatirati da oni predstavljaju dio nekada, zacijelo, znatno brojnije antičke ostave, odnosno blaga. Da je riječ o blagu, govori nam sama činjenica što su svi primjerci novca od srebra, dakle argenteusi, te da je prema tome ostava bila zastupljena uglavnom predmetima od plemenitog metala. Preostali dio depoa novca otuđen je nepoznatog datuma tako da je preostalih pet primjeraka novca u Gradski muzej došlo zahvaljujući prije svega sretnim okolnostima kao slučajni nalaz. Ono što je značajno za ostatak skupnog nalaza novca iz Marije na Muri, to je svakako vremenski okvir unutar kojeg ga možemo datirati. Na osnovi pojave srebrenih denara careva Domiciana (81—96) i Marka Aurelija (161—180) možemo pretpostaviti, uz određeni oprez, da je novac zastupljen u ostavi prikupljen od svršetka I stoljeća n. e. do vremena deponiranja, tj. zakapanja potkraj II stoljeća n. e. Kada kažemo da je nužan određeni oprez, mislimo na mogućnost da je unutar ostave novca koja je, čini se, bila prikupljena s koljena na koljeno zacijelo u istoj, vrlo vjerojatno italskoj obitelji, bilo možda vremenski i starijih i mlađih primjeraka novca od onih evidentiranih prilikom nabavke. Međutim, čini nam se ipak realnom mogućnost da je srebrenim denarom cara Marka Aurelija limitirana i gornja vremenska granica ovog vrijednog skupnog nalaza novca iz međurječja Mure i Drave. Premda ne raspoložemo čitavim nizom relevantnih podataka, kao što su npr. točno mjesto, odnosno topografska kota nalaza, okolnosti u kojima su nađeni novci, sloj u kojem su nađeni, pa mogućnost da su bili u nekakvom recipijentu, možda s još pokojim predmetom ornata (što je inače uobičajeno za ostave novca), ipak preostaje činjenica da su zakopani u nekom trenutku općeg nemira i nesigurnosti, vjerojatno uoči nekakove katastrofe. O tom problemu bit će kasnije više rečeno.

Promatran dakle u vremenu i prostoru, slučajan nalaz ostave srebrnog novca s lokaliteta u okolini Marije na Muri ukazuje na jedno od mogućih arheoloških nalazišta ili, točnije rečeno, arheoloških zona na kojima je u ovom sjeverozapadnom kutku Hrvatske konstatirano prisustvo života, u antičkom vremenu. Budući da postoje vrlo brojni arheološki lokaliteti na kojima je registrirana duhovna i materijalna kultura rimskog doba, možemo s punim pravom konstatirati da je na prostoru od rijeke Mure na sjeveru do Ivanščice i Kalničkog gorja na jugu, u pravom smislu riječi bujao antički život u svim njegovim elementima (Tab. II). U tom kontekstu ne iznenađuje nas ni broj rimskih lokaliteta na području mikroregija Međimurja i Varaždinske Podravine, a ni bogato i osebujno nepokretno i pokretno kulturno nasljeđe što se zrcali u arheološkim nalazima. Među obiljem arheološke građe rimskog vremena, prisutne na navedenom zemljopisnom prostoru, po-

Sl. 1. Arheološka karta antičkog razdoblja u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske s posebnim obzirom na lokalitet koji su dali numizmatički materijal (crtež: Željko Tomičić)

Arhäologische Karte der antischen Fundstellen in Nordwestkroatien mit besonderer Rücksicht auf numismatische Funde (Zeichnung: Željko Tomičić)

seбно i svakako vrlo značajno mjesto pripada bogatom numizmatičkom fundusu. Premda je kod antičkog novca riječ najčešće o slučajnim nalazima, ipak se, na nekolicini antičkih nalazišta s prostora sjeverozapadne Hrvatske, na kojima su do sada obavljena arheološka istraživanja različitog opsega i karaktera, naišlo na rimski novac i n s i t u, koji se, što je razumljivo, mogao korektno dokumentirati. U kategoriji nalazišta na kojima je arheološkom metodologijom registrirano i dokumentirano prisustvo rimskog novca izdvajamo na području Varaždinske Podravine: Petrijanec (ant. Aqua Viva)⁴, Va-

4. Tomičić, Željko — Šarić, Ivan, Petrijanec, Varaždin — antičko nalazište, Arheološki pregled 11, Beograd, 1969, str. 176—178. — Šarić, Ivan, Antičko naselje u Petrijancu, Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb, 1978, str. 177 — 195.

5. B. Vikić — M. Gorenc, Istraživanja u Varaždinskim Toplicama od 1956 — 1959, Vjesnik AMZ ser. III, sv. II, 1961.

6. B. Vikić — Belančić, Bartolovec, Jalžabet — rimsko naselje, Arheološki pregled, 4, Beograd, 1962, str. 169 — 171. — Ista, Istraživanja u Jalžabetu kao prilog upoznavanju života u zaleđu dravskog limesa, Vjesnik AMZ, 3. serija — sv. III, Zagreb, 1968, str. 75 — 102.

raždinske Toplice (ant. Aqua Iasae)⁵, antičku vilu rustiku na rječici Plitvici nedaleko od Jalžabeta⁶, spilju Vindiju⁷, te Ludbreg (ant. Iovia)⁸, a na području Međimurja antičku nekropolu kod sela Trnovčaka⁹ i antičko naselje u Martinu na Muri (ant. Halicanum)¹⁰. Zasebnu kategoriju numizmatičkih nalaza predstavljaju tzv. skupni nalazi antičkog novca ili, bolje rečeno, ostave, dakle blaga, koji su na citiranom zemljopisnom prostoru registrirani na lokalitetima u Petrijancu¹¹, u širem arealu antičkog kompleksa nedaleko od naselja Vratišinec¹² i u okolici naselja Marija na Muri u Međimurju.

Pojava antičkog novca sama po sebi odraz je svojevrsnog intenzivnog života, komuniciranja i, s tim u vezi, trgovine. Ovu pojavu optičaja antičkog novca koja se daje pratiti u kontinuitetu od prvih početaka rimskog prisustva na ovom prostoru, na određeni način prekidaju upravo nalazi ostava u kojima se zrcale nemiri kao što su to određena snažna etnička pomicanja, uvjetovana ratovima ili općenito nemirnim razdobljima. Naime, iza zakapanja ostava javljaju se vremenski hiatusi, da bi tek sa smirivanjem došlo do ponovnog optičaja novca.

Numizmatički fundus koji je naveden u ovom kratkom ekskursu pohranjen je većim dijelom u muzejskim radnim organizacijama koje djeluju na prostoru sjeverozapadne Hrvatske, dok se manji dio čuva u privatnim kolekcijama. Posebno opsežnu i raznoliku kolekciju antičkog novca, pored one prisutne u Gradskom muzeju Varaždin, čuvaju Muzej Varaždinskih Toplica i dakako Muzej Međimurja u Čakovcu. Valja ovom prilikom istaknuti da se dio numizmatičkog fundusa sa zemljopisnog prostora obuhvaćenog ovim radom čuva zahvaljujući poznatim povijesnim okolnostima u Beču¹³, Grazu¹⁴ i Budimpešti¹⁵, dok je zbog karaktera nekadašnjeg djelovanja Arheološkog

7. Z. Tomičić, O rimskim i ranosrednjovjekovnim arheološkim nalazima spilje Vindije, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, 5, Varaždin, 1975, str. 13 — 25.
8. B. Vikić — M. Gorenc, Ludbreg, antičko naselje, Arheološki pregled, 10, Beograd, 1968, str. 120 — 131. Isti, Ludbreg — antičko naselje, Arheološki pregled, 11, Beograd, 1969, str. 178 — 180. B. Vikić — Belančić, Istraživanja u Ludbregu 1975. godine, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija — sv. I×, Zagreb, str. 168 — 169.
9. Z. Tomičić, Arheološka istraživanja antičke nekropole kod sela Trnovčaka u Međimurju, Muzejski vjesnik 5, Varaždin, 1982, str. 41 — 47.
10. Z. Tomčić, Zaštitna arheološka istraživanja u Martinu na Muri, Muzejski vjesnik, broj 2, Koprivnica, 1979, str. 40 — 43.
11. Bogata rimska ostava zlatnog nakita i novca otkrivena je u Petrijancu 20. lipnja 1805. godine na mjestu današnje kuće u vlasništvu obitelji Jambrek, kbr. 102, u ulici Vladimira Nazora. O nalazu blaga u Petrijancu postoji relativno brojna literatura. Ovdje se navode samo najznačajniji naslovi: Š. Ljubić, Arheološke crte iz mog putovanja po nekim predjelima Podravine i Zagorja god. 1879. Vjesnik arheološkog društva II, Zagreb 1880, str. 110 — 111. — J. Klemenc — B. Saria, Arheologische Karte von Jugoslawien, Blatt Ptuj, Beograd — Zagreb, 1936, str. 25 i 26. — J. Arneth, Die antiken Gold und Silber Monumente des k.k. Müntz und Antiken kabinettes in Wien, Wien 1850, str. 35. — I. Kovrig, Die Haupttypen der Kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien. Diss. Pann. II, 1937, Budimpešta str. 99 i 128. — R. Noll, von Altertum zum Mittelalter, Beč, 1958, str. 53 i 54.
12. Nalaz ostave iz Petrijanca pohranjen je većim dijelom u Kunsthistorisches Museum u Beču, a manjim dijelom, čini se, u Budimpešti.
13. U okolici sela Vratišince u Međimurju otkriven je 1922. godine u jednom ćupu skupni nalaz antičkog novca III stoljeća n.e. Preko stotinjak novčića, antoniniana, zajedno s posudom predao je u Arheološki muzej u Zagrebu akademik dr Vinko Žganec. Iste godine, 27. svibnja 1961. godine, jedan primjerak novca iz spomenute ostave u Vratišincu predao je akademik V. Žganec tadašnjem Gradskom muzeju u Čakovcu. Riječ je o novčiću cara Galiena koji je muzeju predao Mijo Novak iz Vratišince, kbr. 267.
14. Vidi bilješku broj 11.
15. U »Johaneumu« u Grazu čuva se dio novca s nekolicine lokaliteta u Varaždinskoj Podravini.
16. Vidi bilješku broj 11.

muzeja u Zagrebu na ovom području na nizu antičkih nalazišta Varaždinske Podravine dio numizmatičkih nalaza pohranjen i u ovoj zagrebačkoj muzejskoj radnoj organizaciji¹⁶.

Ne ulazeći zbog samog karaktera napisa detaljnije u složenu tematiku numizmatičke građe s područja ovog dijela sjeverozapadne Hrvatske, duboko smo uvjereni da će upravo potpunijom valorizacijom ovog segmenta antičke kulture u daleko jasnijem obliku pred nama biti u budućnosti slika antičkog načina života i povijesnih zbivanja na jugozapadnom rubnom dijelu rimske provincije Panonije. Naime, već samo prisustvo antičkog novca nepobitan je dokaz o intenzitetu trgovačkog prometa, a s tim u vezi i opticaja novca u svim fazama rimskog boravka. Nadalje, pojava novca logično se veže i uz kretanje vojnih jedinica i njihov boravak u određenim zonama. Svi ti putnici, trgovci i vojnici antike kreću se odlično trasiranom mrežom magistralnih i vicinalnih puteva, koja je na području obuhvaćenom naslovom dokazana marljivim hodološkim istraživanjima¹⁷, ali i pokusnim arheološkim sondiranjima¹⁸. Ceste predstavljaju u antičkom gospodarskom životu samo najvažniji segment, ali svakako ne i jedini. Naime, bogatu skalu rimskog saobraćaja i svega što je vezano uz taj pojam dopunjuju i brojni drugi elementi. Kao potvrdu navedimo samo jedan, ali vrlo eklatantan primjer: nalaz rimskih kola iz okolice Poljanca¹⁹. Osim toga mnoštvo italske, galske i germanske robe, osobito keramičkih i staklenih proizvoda, što je u značajnim količinama prisutna na antičkim nalazištima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, jasno potvrđuje intenzitet trgovine. Ukratko, ovaj zemljopisni areal pružao je sliku koridora koji je kroz sva razdoblja čovjekove prošlosti, pa tako i antičko, primao značajne utjecaje koji su dolazili iz Karpatske kotline, Apeninskog i Balkanskog poluotoka, te s prostora sjeverno od alpskog ruba. Ti utjecaji dolazili su na ovo rubno panonsko područje zahvaljujući razgranatoj cestovnoj mreži koja je u rimsko doba povezivala istočne dijelove carstva sa zapadnim, odnosno s matičnim italskim tlom²⁰.

Kao što je to iz dosad iznijetoga vidljivo, razvitak gospodarskog života u ovim dijelovima rimskog carstva ovisio je o komunikacijama, pri čemu

16. Ostava novca iz Vratišince pohranjena je još od 1922. godine u Numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. U istoj zbirci čuvaju se numizmatički nalazi iz Jalžabeta, Ludbrega i Varaždinskih Toplica.
17. M. Fulir, Topografska istraživanja rimskih cesta na varaždinskom i međimurskom području (1960—1967), Razprave, VI, Ljubljana, 1969, str. 356 — 431. — Isti, Osvrt na položaj današnjeg Varaždina u nizu nekadašnjih rimskih postaja, Godišnjak Gradskog muzeja u Varaždinu, 4, Varaždin, 1970, str. 5 — 21. — B. Vikić — M. Gorenc, Prilog istraživanju antiknih naselja i putova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb, 1969, Izdanje Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture — Zagreb.
18. Z. Tomičić, Rezultati arheoloških terenskih rekognosciranja Međimurja u 1981. godini, Muzejski vjesnik, 5, Varaždin, 1982, str. 49 — 51. Isti, Sumarni osvrt na rezultate arheoloških istraživanja prostora Međimurja u razdoblju od 1972. do 1982. god. (II dio), Muzejski vjesnik, 8, Koprivnica, 1985, str. 33—34.
19. M. Seper, Rimski kola iz Poljanca kod Ludbrega, Arheološki radovi i rasprave, JAZU, II, Zagreb, 1962, str. 339—429.
20. Na ovom dijelu sjeverozapadne Hrvatske, odnosno rubnom području rimske provincije Panonije, registrirane su arheološkom metodologijom trase triju magistralnih saobraćajnica. Na području Međimurja to su dionice cesta: Poetovio (Ptuj) — Curta (Središće ob Dravi) — Preseka — Martin na Muri (Halicanum) i u nastavku prema sjeveru, tj. toku Dunava, gdje je nekada bio glavni rimski logor u Carnuntumu (Petronell). Dijagonalno kroz međurječje Mure i Drave prolazila je cesta iz Poetovio (Ptuj) za Aquincum (Budimpešta) koju na području Međimurja signaliziraju antički lokaliteti i slučajni nalazi. Treća saobraćajnica povezivala je Poetovio (Ptuj) s Mursom (Osijek) a prolazila je trasom duž koje su na desnoj obali rijeke Drave ubicirani Aqua Viva (Petricanec) — rimska utvrđena villa rustica kod Jalžabeta — Ludbreg (Iovia). Radi lakše preglednosti usporedi kartu na tabli II.

ne mislimo samo na one kopnene. Ne treba zaboraviti da su vođeni tokovi rijeke na ovom području, a osobito tok Drave, zacijelo odigrali značajnu ulogu u ukupnom gospodarskom životu regije u antici. Planskom urbanizacijom ovog područja duž spomenutih cestovnih pravaca, ali i u međuprostorima, uključeno je ovo područje u ager kolonije Poetovio (Ptuj). Pri tome je svakako prioritet dat razvoju naselja što su se smjestila duž komunikacija na lijevoj i desnoj obali rijeke Drave. Naime, rijeka Drava u početku pacifikacije ovog dijela Panonije predstavljala je, kao prirodna prepreka, osnovu za nastanak i izgradnju dravskog dijela limesa kao jedne od etapa osvajanja provincije. U zahvatu dravskog limesa nastaju u početku manji vojnički logori (*castella*) u kojima su najčešće bile stacionirane auksiliarne jedinice. Oko logora nastaju civilna naselja, a uz njih, po određenoj zakonitosti na samim prilazima, i naseobinska groblja. Ovakvu jednostavnu shemu sugeriraju nam, zasada u pomanjkanju organizirnih i sustavnih arheoloških iskopavanja, rezultati terenskih rekognosciranja i pokretni nalazi među kojima i oni numizmatički.

U dosadašnjoj analizi skupnog nalaza srebrenih denara iz Marije na Muri uglavnom smo govorili o prostornim odrednicama, a dužni smo nalaz promatrati i u sklopu vremenske determinante. Naime, promatran s tog aspekta, ovaj nalaz odjednom nam postaje shvatljiviji i prepoznatljiviji. U početnom dijelu teksta napomenuli smo da je novcem cara Marka Aurelija određena gornja vremenska granica ostave, dakle terminus post quem non, pa ako u obzir uzmemo vremenski okvir vladavine cara od 161. do 180. godine n. e. onda smo već na određeni način odredili i sudbinu ostave. Naime, promatrana u svjetlosti povijesnih zbivanja u vrijeme vladavine cara filozofa i odličnog stratega, ostava na jasan način potcrtava svu dramatičnost šezdesetih godina II stoljeća n. e. kada, nakon relativnog mira tijekom I stoljeća, godine 166. nastupaju snažna etnička pomicanja i razdoblje nemira, kaosa i općeg razaranja. Ovu katastrofu izazvali su prodori germanskih naroda Markomana i Kvada na sjevernim granicama rimskog imperija. Prodor barbarskih masa sa sjevera na prostor provincije Panonije registriran je u čitavom nizu tragova razaranja naselja i na području agera rimske kolonije Poetovio. Nemirna vremena sugeriraju i, kao što je to ranije rečeno, ostave novca. Takve ostave zlatnog, srebrenog i najvećim dijelom brončanog novca registrirane su i u međurječju Drave i Save. Na prostoru istočne Slavonije u okolici Osijeka, odnosno nekadašnje rimske kolonije Mursa i zapadnije u okolici Bjelovara, susrećemo nekoliko ostava novca II stoljeća n. e.²¹ U tu zapadnu skupinu ostava ovog vremenskog razdoblja možemo uvrstiti i skupni nalaz novca iz Marije na Muri.

Kao što je to već ranije istaknuto, ovaj vrijedan nalaz nedvojbeno potvrđuje prisutnost određenog lokaliteta, odnosno arheološku zonu koju bi u budućnosti trebalo pouzdano ubicirati i svakako istražiti. Prilikom dosadašnjih arheoloških terenskih obilazaka za potrebe izrade konzervatorske dokumentacije rekognosciran je i položaj istočno od današnjeg naselja Marija na Muri s vrlo interesantnim toponimom Gradinka koji možda sugerira

21. I. Mirnik — Z. Dukat, Skupni nalazi novca u sjevernoj Hrvatskoj, Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Zagreb, 1978, str. 198 i karta rasprostranjenosti skupnih nalaza na sl. 2.

potencijalni antički lokalitet²². S obzirom na blizinu susjednih lokaliteta, koji su već do sada dali rimskodobne nalaze, a prije svega zbog mikrotopografskih odnosa prema dravskom limesu, očekuje se postojanje antičkog nalazišta. Na blizinu manjeg rimskog vojničkog utvrđenja u neposrednoj blizini Marije na Muri upućuje vrijedan nalaz brončanog konjaničkog šljema s lokaliteta u Donjem Vidovcu²³, koji je na osnovi tipološke valorizacije zacijelo bio dio opreme nekog pripadnika manjih konjaničkih auxilijarnih odreda (alla) stacioniranih u široj zoni međurječja Mure i Drave, odnosno dravskog limesa.

Nakon što su u okviru ovog napisa iznesene osnovne pretpostavke o skupnom nalazu novca iz okolice Marije na Muri, osjećamo potrebu da istaknemo i neke sumarne odrednice o numizmatičkom fundusu ovog dijela sjeverozapadne Hrvatske. Premda su i znatno ranije objelodanjivani pojedini numizmatički nalazi otkriveni na području Varaždinske Podravine, i navođeni podaci o istim takvim arheološkim reliktima s prostora Međimurja, ipak nam se čini potrebnim organizirano i sustavno determiniranje, valoriziranje i objelodanjivanje ove značajne komponente antičke kulture.

Pišući ove retke željeli smo potaknuti na razmišljanje o stvarnoj opravdanosti ovakvog rada, jer nam već nalaz ostave srebrenih denara II stoljeća n. e. s nepoznatog antičkog lokaliteta u okolici Marije na Muri u međurječju Mure i Drave nedvojbeno potvrđuje njegovu korisnost za sveukupno poznavanje i kompleksnije poimanje antičkog načina života i njegovih značajnih komponenti materijalne i duhovne kulture u nas.

Tekst dovršen u Čakovcu, 10. travnja 1985.

22. Prilikom terenskog obilaska 1977. godine registriran je u okolici Marije na Muri i toponim Gradnika, koji je uvršten u konzervatorsku dokumentaciju rađenu za potrebe Generalnog prostornog plana Međimurja do 2000. godine.

23. Nalaz konjaničkog rimskog brončanog šljema tzv. italskog tipa pohranjen je u arheološkom odjelu Muzeja Međimurja u Čakovcu. U toku je obrada nalaza za objelodanjivanje.

RÜCKBLICK AUF EINEN GRUPPENFUND ANTIKEN GELDES AUS MEDIMURJE

ZUSAMMENFASSUNG

Sich dem Begehen des 60. Jahrestages der Gründung des Stadtmuseums Varaždin anschliessend, bearbeitet der Autor dieses Textes, ehemaliger Kustos des Jubilars, eine kleine Gruppe Silbergeldes der unbekanntenen antiken Fundstelle aus der Umgebung von Marija na Muri, zwischen Mur und Drau. Der Autor versucht nach detaillierter Beschreibung des Geldes (Tab. I), den Fund in Zeit und Raum zu valorisieren.

Den Fund aus der Gegend Marija na Muri in Međimurje, der in der archeologischen Abteilung des Museums Međimurje in Čakovec ausgestellt ist, aber einen Teil des ständigen numismatischen Fundus des Stadtmuseums Varaždin darstellt, kann man in das Intervall der Herrscherzeit des Kaisers Domitianus (81—96.) bis zum Herrschaftsende des Kaisers Marcus Aurelius (161—180) datieren. Fünf der bearbeiteten Beispiele des Geldes sind nur ein Teil des Fundes, der de facto ein Ausdruck der Unruhen ist, die durch den Durchbruch der germanischen Völker Markomanen und Quaden an der Nordgrenze des Kaiserreiches bzw. genauer in die Provinz Pannonien bedingt sind.

Der Fund von Marija na Muri wird in Zusammenhang mit dem gefundenen Geld des Kaisers Marcus Aurelius im Jahre 157. datiert, als dieser Herrscher das elfte Mal Tribun und das zweite Mal Konsul war. Der Fund ist wahrscheinlich im Eingriff des vizinalen Weges vergraben, der damals die alten Siedlungen verband, die auf Grund versetzbarer Funde entlang des linken Ufers des Flusses Drau lokalisiert sind. Die genaue archeologische Lokalität, die ein Depotfund des 2. Jhd. u. Ä. ans Tageslicht brachte, ist bis jetzt noch nicht festgelegt, aber in Zukunft kann mit einer Lage rechnen, den der Topos Gradinka östlich des Dorfes Marija na Muri suggeriert.

Mit der Bearbeitung des gemeinsamen Fundes von Silbergeld in Marija na Muri bemühte man sich eine systematische Art der Bearbeitung anzuregen — Determinieren und Valorisieren des reichen numismatischen Fundus, der bis jetzt fast anonym in den Museen von Čakovec, Varaždin, Varaždinske Toplice, Wien, Graz, Budapest und Zagreb liegt. Mit der Wertung des erwähnten archeologischen Materials würde sich das Bild über die alte Lebensweise in diesem Teil der damaligen römischen Provinz Pannonien in bedeutender Weise komplettieren.

T. I Marija na Muri 1966.g. Ostava srebrnog novca II st. n.e. Broj na tabli odgovara rednom broju na katalogu. Mjerilo cca 1:2,5 (Snimio: D. Puttar)

Marija na Muri 1966. Silbergeldfund des II Jhd. Die Numer an der Tafel entspricht der Katalognumer: Mass cca 1:2,5 (foto: D. Puttar)